

John Stuart Mill'in Özgürlük Konusundaki Düşüncelerinin Değeri

Doç. Dr. Ahmet GÜRBÜZ (*)

I.

Alfred Adler'in "yalnız özgürlük büyük adamlar yaratır; baskı ise öldürür ve soysuzlaştırır (1)" ünlü sözüyle dile getirdiği özgürlük sorunu, bilindiği gibi, iki boyutlu bir sorundur: İnsan eylem ve davranışlarının temelindeki düşünsel oluşumları, başka bir anlatımla, bireyin aldığı kararların, yaptığı tercihlerin kendi tercihi mi olduğunu yoksa bütün bunların dış nedenlerle mi belirlendiğini ifade eden istenç özgürlüğü (irade hürriyeti), sorunun içsel boyutunu dile getirirken; eylem özgürlüğü, alınmış olan kararların, düşünsel tercihlerin eyleme dökülmesini, dış dünyaya yansımalarını ifade eder ve sorunun dışsal boyutunu oluşturur.

İngiliz düşünür John Stuart Mill'in "Özgürlük Üstüne" (On Liberty) isimli eserinin (2), eylem özgürlüğü konusunda yazılmış eserler içerisinde çok

(*) Doç. Dr. Ahmet Gürbüz, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi.

(1) Adler, 20.

(2) J.S. Mill'in bu eseri (Özgürlük Üstüne), Alime Ertan'ın yetkin çevirisiyle Belge yayınları tarafından kitap dünyamıza kazandırılmıştır.

(3) Can, 168.

önemli bir yeri işgal ettiği; özellikle çağdaş dünyanın benimsediği demokratik anlayışın temellenip yerleşmesinde etkili olduğu bir gerçektir. İnsanlık tarihinin bir özgürlük mücadelesi tarihi olduğu; günümüz dünyasında yaşanan toplumsal sorunlar içerisinde özgürlükle ilgili olanının en önemli sorun olduğu ve özgürlüğün görmezlikten gelindiği yerde hukukun üstünlüğünden söz edilemeyeceği (3) göz önüne alınırsa, Mill'in konuya ilişkin görüşlerinin ortaya konarak vurgulanmasında yarar olduğu anlaşılacaktır.

II.

Mutlak iktidarın bireylerin edilgenliğini içerdiği düşüncesinden yola çıkan Mill, herşeyin insanlar adına, kendilerinin olmayan bir irade tarafından kararlaştırıldığı despot yönetimlerle yönetilen toplumlarda sağlıklı insanların bulunamayacağını vurgular. Mill'e göre, toplumsal zorbalık yaşamın ayrıntılarına derin bir biçimde işleyerek insanın kişiliğini tutsaklık altına aldığı için, bireye daha az insiyatif alanı bırakır. Bu nedenle devlet yöneticilerinin diktatörlüğüne karşı korunma yeterli olmayıp; egemen duygu ve düşüncenin diktasına karşı da korunmak gerekir (4).

Eğer bir teki dışında tüm insanlar aynı düşüncede olsalar ve yalnız bir kişi karşıt düşüncede olsa, nasıl bu kişinin diğer insanları susturma hakkı yoksa; insanların da bu tek kişiyi susturmaya daha fazla hakları olamaz, Mill'e göre. Bir düşüncenin susturulması durumunda, eğer düşünce doğruysa, insanlar, yanlış olanı doğru olanla değiştirmek olanağından yoksun bırakılmış olacaklardır. Susturulan düşünce yanlışsa, onlar, aynı derecede büyük bir yararı, yani gerçeğin haksızlıkla çarpışması sonucunda onun daha açık bir biçimde anlaşılmasını ve daha canlı bir etki yaratmasını elden kaçırmış olacaklardır (5). Bir düşüncenin yararlılığı da bir düşünce sorunu olup, düşüncenin kendisi kadar tartışılmak durumundadır. Mahkum edilen düşünce kendini tam savunma olanağına sahip bulunmadıkça, bir düşüncenin yanlış olduğuna karar vermekte olduğu gibi, zararlı olduğu kanısına varmak için de düşünceler arasında bir yanılmaz hakime gereksinim vardır (6).

(4) Mill, Considerations, 37; Mill, Liberty, 7; Shields, XIV; Amittay, 230.

(5) Mill, Liberty, 21; Feyerabend, 108.

(6) Mill, Liberty, 27; Feyerabend, 108, Ayrıca Bkz. Sabine, 101; Aral, 214.

III.

Düşünce özgürlüğünün önemini bu şekilde vurgulayan Mill, düşünce özgürlüğünün sadece büyük düşünürler yetiştirmek için değil; aynı zamanda, ortalama insanların düşünsel olarak ulaşmak yeteneğinde oldukları aşamaya varabilmelerinin olanaklı kılınması için de gerekli olduğunu; düşünce özgürlüğünün olmadığı toplumlarda tek tek büyük düşünürler çıkmış olabilmekle birlikte, işlek kafalı bir halkın hiç bir zaman var olmadığını belirtir (7).

Mill, düşünce özgürlüğünün insanlığın düşünsel mutluluğu için çok gerekli olduğunu, dört ayrı nedene dayandırarak ortaya koymaya çalışır (8): İlk olarak, susturulan bir düşüncenin doğru olma olasılığı her zaman vardır ve bunu kabul etmemek yanlımazlık savında bulunmak anlamına gelecektir. İkinci olarak, susturulan düşüncenin doğru olma olasılığı her zaman bulunduğu göre, gerçeğin geriye kalan kısmının tamamlanması, ancak karşı düşüncelerin çarpışmasıyla olanaklıdır. Üçüncü olarak, benimsenen bir düşünceye karşı eleştiri yapılmasına katlanmamak, o düşüncenin benimsenmesinin bir önyargı niteliğine bürünmesine yol açar. Son olarak, benimsenen öğretinin bütün bunların sonucunda anlamını yitirir ve salt biçimsel bir açıklama özelliğini deyimleyen dogma durumuna düşer.

IV.

Özgürlüğü, başkalarını mutluluklarında yoksun bırakmaya ya da onların mutluluğa ulaşma çabalarına engel olmaya kalkışmadığı sürece, bireyin, kendi iyiliğini kendi bildiği yolda araması serbestisi biçiminde tanımlayan Mill; her bireyin kendi yaşam alanında, başkalarının yaşam alanlarına girmedikçe salt belirleyici olması gerektiğini; insanlığın, insanların birbirlerinin kendi bildikleri gibi yaşamalarını hoşgörüsüyle karşılamakla, her bireyi başkalarına hoş gelecek biçimde yaşamaya zorlamakla olduğundan daha kazançlı çıkacağını belirtir (9).

Mill'e göre, düşünsel ve tinsel yetenekler ancak kullanılmakla geliştirilebilir: Bir şeyi, ne sadece başkaları yapıyor diye yapmakla, ne de sadece ona başkaları inanıyor diye inanmakla bu yeteneklerin geliştirilmesi olanaklı de-

(7) Mill, Liberty, 41-42; Öktem, 267.

(8) Mill, Liberty, 64.

(9) Mill, Liberty, 16-17; Friedmann, 203.

ğildir. Bir düşüncenin dayanakları kişinin kendi aklını inandırmıyorsa, bunu kabul etmekle kişi kendi aklını geliştirmiş olamaz. Kendi yaşamının belirlenmesini topluma ya da çevresine bırakan kimsenin, taklit etme yetisinden başka hiç bir şeye gereksinimi olmayacağını belirten düşünür; ancak istekleri ve eğilimleri kendinin olan insana karakter sahibi denebileceğini; insan doğasının arzu edilir durumunun da bu olması gerektiğini savunmaktadır (10).

J.S.Mill'in en belirgin yönünün, başkalarının kişiliğine beslediği sevgi ve saygı olduğu söylenebilir (11). Öyle ki düşünür, herhangi bir konuda tüm insanlar, bir kişi dışında aynı düşüncede olsalar, yine de, onlar gibi düşünmeyen o bir kişiyi susturmaya haklarının olmadığını düşünmektedir. Düşünce ve konuşma özgürlüğü, kendi kendine denetlenen ahlaksal yargı ve eylem özgürlüğü kendi başlarına birer değerlerdir. Düşünür, özgürlüğün genel olarak hem topluma hem de bireye yararlı olduğuna doğal bir şey gibi inanmaktadır. Bütün insanların bile bir aykırılığı susturmaya hakları olmadığını söylerken, Mill; gerçekte görüş oluşturma özgürlüğünün yani zorlanmak değil ama inandırılmak hakkının, tinsel olarak olgun bir kişiliğin özünde bulunan bir nitelik olduğunu anlatmaktadır.

V.

Bireysel özgürlük konusunda, düşünürün şu uyarısına kulak vermek gerektiği kanısındayız (12): Dünyanın her tarafında toplumun birey üzerindeki yetkilerini, kamuoyu gözüyle ve hatta yasalar aracılığıyla gerektiğinden çok genişletmek konusunda giderek büyüyen bir eğilim vardır. Bütün ülkelerde görülen değişimlerin yönü giderek toplumu güçlendirmeye ve bireyin gerçek anlamdaki yetkilerini azaltmaya doğru olduğuna göre; bireysel özgürlük alanına yapılan saldırı kendiliğinden ortadan kalkmayacak, tersine, giderek korkunçlaşacaktır. İnsanoğlunun, yönetici ya da olağan vatandaş olarak, kendi düşünce ve tercihlerini başkalarına birer davranış kuralı olarak zorla kabul ettirmek eğilimi, insan doğasındaki bazı duygular aracılığıyla öylesine desteklenmektedir ki, bu durumu, ancak yetki yokluğu denetim altına alabilir (13). Yetki ise azalmayıp giderek çoğalmakta olduğuna göre, bu kötü gidişe ancak güçlü bir ahlaksal değerler sistemi aracılığıyla dur denebilir.

(10) Bkz: Mill, Liberty, 71-73.

(11) Lindsay, XVIII. Ayrıca Bkz: Quinton, 152.

(12) Bkz: Mill, Liberty, 18.

(13) Bu konuda Bkz: Öktem, 63-66.

VI.

Adı ne olursa olsun, bireyselliği ezip çökerten her şeyin istibdat olduğunu; bireyselliğin gelişmeyle özdeş olduğunu ve gelişmiş insanı ancak bireyselliğin işlenmesinin oluşturduğunu ya da oluşturabileceğini belirten Mill; bireyselliğin sınırını şu şekilde belirlemektedir: Bireysellik alanında önüne geçilmeye çalışılması gereken şeyler, sadece, dünyanın kuruluşundan bu yana denenip te mahkum edilmiş bulunan ve deneyimin hiçbir kimsenin bireyselliğine yararlı ya da uygun olmadığını göstermiş olduğu şeyler olmalıdır. Çünkü bu durumda belirli bir zaman ve deneyimin miktarıyla yerleşmiş bulunan ahlak ya da sağduyuyla ilgili bir gerçek söz konusudur. Buradaki amaç, sadece, birbiri ardınca kuşakların, kendilerinden öncekilerin düşüp yok oldukları aynı uçuruma yuvarlanmalarının önüne geçilmesidir (14).

VII.

J.S.Mill'in bireysel özgürlük yönündeki olumlu düşüncelerinin, özellikle ahlak açısından çok büyük önem taşıdığı kanısındayız. Bilindiği gibi, ahlak alanında tam bir otonomi egemen olup (olması gerekip); ahlaksal iyi, somut durumlarda bireyin karşılaştığı birbiriyle çelişen değerler arasında üstün olanının seçilmesiyle gerçeklik kazanır. Ahlak alanına dışardan yapılan zorlama, bu seçme eylemini yok ederek, kişinin ahlak açısından yetkinleşmesine engel olur. Salt otonom kişiliği ile insan, doğal güçlerin aygıtı olmaktan kurtularak, serbest bir varlık olarak davranmak yönündeki ahlaksal buyruğu yerine getirme olanağına kavuşabilir (15). Bu özelliğiyle ahlak, herkesin herkesten kendisine ait tercihlerin engellenmemesini, onlara saygı gösterilmesini istemek hakkını içermektedir. Hukuk, bütün bunların gerçekleşmesi için gerekli olan ortamı sağlamak durumundadır; çünkü hukuk, bu konuda ahlakın objektif bir görünümünü yansıtır. Hukuka düşen ödev, belli bir toplumda ve onun gelişiminin belli bir aşamasında yalnızca adaleti gerçekleştirip insanlar arasında daha fazla özgürlük sağlayarak, insan yaşamının en iyi biçimde oluşmasını olanaklı kılmaktır ve bununla sınırlıdır (16).

Kanımızca J.S.Mill'in, düşünce dünyasında en önemli yeri, özgürlük konusunda dile getirdiği görüşlerinde aranmalıdır. Bunlara ek olarak, özgürlük

(14) Mill, Liberty, 77,98; Ayrıca Bkz: Everett, 481.

(15) Aral, 215.

(16) Aral, 216.

alanının çerçevesi ile ilgili, düşünürün parçalar olarak dile getirdiği “güçlü bir ahlaksal anlayış (17)” kavramının vurgulanması gerekir. Evrensel ahlaksal değerlerin, çerçevesini belirlemesi durumunda, Mill’in özgürlük konusundaki düşünceleri, aydınlığın egemen olduğu bir dünyanın oluşturulmasına katkı sağlayabilir.

Kaynakça

- Adler, Alfred : İnsanı Tanıma Sanatı (çev. Şelale Başar) 3. baskı, İstanbul 1981.
- Amittay, Jacob Ben : Siyasal Düşünceler Tarihi (çev. Mehmet Ali Kılıçbey-Levent Köker) Ankara 1983.
- Aral, Vecdi : Hukuk Felsefesinin Temel Sorunları, İstanbul 1984.
- Everett, Millard Spencer : Ideals of Life, Londra.
- Feyerabend, Paul : Özgür Bir Toplumda Bilim (çev. Ahmet Kardam), İstanbul 1991.
- Friedmann, W : Legal Theory, Londra, 1947.
- Lindsay, A.D. : “İntrodoction” (J.S.Mill: Utilitarianism, Liberty and Representative Government ed. Ernst Rhys, Everyman’s Library).
- Mill, J.Stuart : On Liberty, New York, 1956.
- Mill, J.Stuart : Considerations on Representative Government, New York, 1958.
- Öktem, Niyazi : Sosyolojinin ve Felsefenin Verileriyle Devlet ve Hukuk Felsefesi Akımları, genişletilmiş 2. basım İstanbul 1995.
- Quinton, Anthony : Kral Popper: Özler Olmadan Siyaset (çev. Tuğrul Eryılmaz), Der: Anthony de Crespigny, Kenneth R. Minogue: Çağdaş Siyaset Felsefecileri, İstanbul 1981.
- Sabine, George : Yakınçağ Siyasal Düşünceler Tarihi (çev. Özer Ozankaya), Ankara 1991.
- Shields, Currin V. : “İntrodoction” (J.S.Mill: On Liberty, New York, 1956).

(17) Bkz: Mill, Liberty, 18.